

Luonnonvara- ja
biotalouden
tutkimus 13/2015

Lapin maaseudun kehittämisen ytimessä

Lapin maaseudun tulevaisuuden avaimet -hankkeen keskeisiä tuloksia

Rauno Kuha ja Erkki Mäntymaa

Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 13/2015

Lapin maaseudun kehittämisen ytimessä

Lapin maaseudun tulevaisuuden avaimet hankkeen keskeisiä tuloksia

Rauno Kuha ja Erkki Mäntymaa

Luonnonvarakeskus, Helsinki 2015

ISBN: 978-952-326-066-5 (Painettu)

ISBN: 978-952-326-012-2 (Verkkajulkaisu)

ISSN 2342-7647 (Painettu)

ISSN 2342-7639 (Verkkajulkaisu)

URN: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-326-012-2>

Copyright: Luonnonvarakeskus (Luke)

Kirjoittajat: Rauno Kuha, Erkki Mäntymaa

Julkaisija ja kustantaja: Luonnonvarakeskus (Luke), Helsinki 2015

Julkaisuvuosi: 2015

Kannen kuva: Reino Hämeeniemi

Tiivistelmä

Rauno Kuha¹⁾ ja Erkki Mäntymaa¹⁾

¹⁾Luonnonvarakeskus (Luke), Eteläranta 55, 96300 Rovaniemi, etunimi.sukunimi@luke.fi

Suomalaisella maaseudulla on perinteisesti ollut vahva asema elinkeinoelämän, julkisen sektorin ja kansalaisyhteiskunnan rakentamisessa. Tämä rooli on viime vuosikymmeninä ollut voimakkaasti vähenevä. Muutos johtuu maaseudun rakenteellisesta muutoksesta, jonka myötä suurin osa ihmisistä asuu asutuskeskuksissa, kuntataajamissa ja kaupungeissa. Yhä suurempi osa maaseudun väestöstä on loma-asukkaita, ihmiset käyvät töissä keskuksissa, lapsilukumäärä ja paikkaan sitoutunut yrittäjyys maaseudulla on vähentynyt.

Manner-Suomen maaseutuohjelman rahoittama LATUA-hanke (Lapin maaseudun tulevaisuuden avaimet) on pureutunut Lapin maaseudun ja maatalouden rakenteisiin. Hankkeessa lähestyttiin lappilaista maaseutua maatalouden elinkeinojen, kylärakenteiden, olemassa olevan infrastruktuurin ja eri toimijaryhmien välisen vuorovaikutuksen kautta. Tämä raportti on kooste hankkeessa tehdyistä toimenpiteistä ja sen keskeisistä tuloksista. Hanke toteutettiin tiiviissä yhteistyössä ProAgria Lapin asiantuntijoiden kanssa.

Lappilaisen maatalouden keskeiset tuotantosuunnat, maidon- ja lihantuotanto ovat muuttuneet alueellisesti. Idästä ja pohjoisesta on tilojen vähenemä ollut suurta verrattuna Kemi-Tornion seutuun. Itä- ja Pohjois-Lapin tuotantotasoa on ylläpitänyt keskikokoisten, 30–60 peltohehtaarin ja 25–35 lehmän tilojen määrä. Lähtötulevaisuudessa keskikokoisten tilojen määrä uhkaa kuitenkin romahtaa ikääntymisen ja jatkajien puutteen vuoksi. Tämä olisi esimerkiksi Lapin maidon tuotannolle melkoisen isku.

Lähiruoan käytön lisääminen julkisektööissä on viime aikoina ollut vilkkaan keskustelun kohteena. Monia tutkimus- ja kehittämishankkeita on toteutettu ja suosituksia esitetty. Joissakin kunnissa on myös päästy sanoista tekoihin ja kyetty lisäämään lähiruoan osuutta. Yhtenä perusteluna lähiruoan käytölle on esitetty työllisyysvaikutuksia. Tutkimusten mukaan ne eivät kuitenkaan ole kovin suuria. Sitä vastoin kunnan hankintojen merkitys voi olla määräänsä suurempi. Hankinnat ovat yleensä pitkäaikaisia ja niiden varassa on mahdollista käynnistää sellaista elintarvikkeiden tuotantoa ja jatkojalostusta, joka myöhemmin löytää markkinoita myös yksityiseltä sektorilta sekä kunnan ja maakunnan ulkopuolelta.

Suomalaisen maaseudun kylä on usein erittäin monimuotoinen ja heterogeeninen yhteisö. Tyypillistä maaseudun kylää ei voida määritellä. Kylät poikkeavat toisistaan niin elinkeino- ja ikärakenteen, sijainnin, olosuhteiden kuin asutustiheyden suhteen. Myös kyläaluetta hallinnoivan paikallisen julkisen sektorin, kunnan toimintapolitiikka ja rooli vaikuttavat kylien sisäiseen rakenteeseen huomattavan paljon. Tässä hankkeessa olemme nostaneet esille tapoja, jolla maaseudun kyläyhteisöä voi aktivoida riippumatta siitä, minkälainen on kylärakenne ja mikä sitä hallinnoivan kunnan rooli kyläyhteisössä on.

Maaseudun elinvoimaisuuden keskeinen moottori on alueen väestön toimeentulo. Toimeentulo edellyttää (pois lukien sosiaaliset etuudet) erilaisia palveluja, työpaikkoja tai yrittäjyyttä. Jotta edellytykset säilyisivät harvaan asutulla alueella, maaseudun asukkaita täytyy aktivoida lisäämään oman asuinalueensa viihtyisyyttä, elinvoimaisuutta ja tunnettuutta. Kokonaisuuden kehittäminen on edellytys sille, että maaseudun kasvatteijöitä pystytään hyödyntämään. Siksi sektoriajattelusta on luovuttava ja siirryttävä avoimeen alhaalta ylöspäin suuntautuvaan kehittämistyöhön.

Asiasanat: Lappi, maatalous, maaseutu, lähiruoka

Abstract

Traditionally, Finnish countryside has had a strong role in creating business, public sector and civil society. Its influence has significantly diminished in past decades. This is triggered by the structural changes of the countryside. As a result, the most of people live in municipal and town centers and cities. Furthermore, the increasing share of rural population consists of leisure time dwellers. Many people living in countryside work in urban areas, the number of children has declined and rural businesses have decreased.

LATUA-project (The keys of the future of Lapland's countryside) funded by the Rural Development Programme for Mainland Finland focuses on the structures of Lapland's countryside and agriculture. This project analyses the Lappish countryside using information about agricultural industries, structural issues in villages, infrastructures and interaction between agent groups. This report is a summary of measures taken and main results produced in the project. The project was conducted in a close cooperation with the experts of ProAgria Lappi.

The location of the main branches of agriculture, i.e. milk and meat production, has changed in Lapland. In the east and north, the number of farms has declined more than in southwest, i.e. in Kemi-Tornio region. In Eastern and Northern Lapland, medium-sized farms, i.e. farms with 30-60 hectares of arable land and 25-35 dairy cows, have still maintained the present level of production. In the near future, however, there is a threat that the number of middle-sized farms would collapse, since farmers are aging and lack of successors. This would be a major risk for milk production in whole Lapland, for example.

In recent times, the increase of the use of locally produced food in public sector kitchens has been discussed actively. Related to this topic, many development and research projects have been conducted and recommendations proposed. Some municipalities have also moved from words to deeds and have been able to increase the share of local food in their consumption. Positive impacts on employment have been stated as one of the main arguments for increasing the use of local food. According to studies they, however, are not very large. On the other hand, the influence of public purchases may be greater than its monetary value. The purchases, which are usually longer-term compared to the private demand, give producers possibilities to start food production and processing leading finally to markets in private sector as well as outside a municipality and a county.

A village in Finnish countryside is often a diverse and heterogeneous community. Thus, it is not possible to define a typical village. Villages differ with respect to sources of livelihood, age structure, location, natural environment as well as population density. The role and action policy of the local public sector, i.e. the municipalities, have also remarkable impacts on the internal structure of villages. This project highlights the ways how rural communities can be activated independent on the structural issues and the activity of the municipality governing the region.

The central engine of the vitality of countryside is people's livelihood in the region. The livelihood, excluding social security benefits, requires many kinds of services, jobs or entrepreneurship. In order to maintain these elements in the sparsely populated regions, the rural inhabitants should be activated to improve surroundings, vitality and image of their home area. All-encompassing development is the core in utilizing the growth factors (i.e. resources) of the countryside. It, however, requires abandonment of sectorized thinking and switching over to transparent and bottom-up approaches in the development.

Keywords: Lapland, agriculture, countryside, local food

Sisällys

1. Johdanto	6
2. Tuloksia	7
2.1. Toimenpiteiden vaikuttavuus	7
3. Keskeisiä kysymyksiä Lapin maaseudun kehittämiseksi	8
3.1. Lähiruoalla on merkitystä Lapin aluetaloudessa	8
3.1.1. Lähiruoan käytön edut ja hyödyt	8
3.1.2. Lähiruoan hankinnan aluetaloudelliset vaikutukset	10
3.1.3. Lähiruoan hankinnan ja käytön ongelmia	12
3.1.4. Ratkaisuehdotuksia ongelmiin	12
3.1.5. Päätelmiä	13
3.2. Lapin maatalouden tulevaisuus on keskikokoisissa maataloissa	14
3.2.1. Kehittämistoimenpiteet, joita tulisi tehdä, jotta keskikokoluokassa olevien maatalojen tulevaisuus Lapissa voidaan turvata	15
3.3. Elinvoimaisissa lähitalousalueissa on Lapin maaseudun tulevaisuus	16
3.4. Maaseudun rakennuskiinteistöt ovat vajaakäytössä	19
3.5. Lapin maatalouden barometri ensiaskeleissa	21
4. Toimenpide-ehdotuksia	23
4.1. Räättälöityjä toimenpiteitä keskikokoisille maataloille	23
4.2. Kuntien elinkeinostrategioiden sparrausta	23
4.3. Barometri Lapin maataloudesta	23
4.4. Elintarvikeomavaraisuus nousuun!	23
4.5. Vihreä talous tukemaan paikallisia elintarvikeketjuja	24
4.6. Talusrakennukset pidetään mukana elinkeinoelämässä	24

1. Johdanto

Lapin maaseudulla toteutetut toimialakohtaiset hankkeet ovat olleet hyviä ja tarpeellisia toimialan osaamisen ja kannattavuuden lisääjinä. Niillä ei ole kuitenkaan saatu pysäytettyä perusmaataloutta harjoittavien yritysten määrän laskua tai ihmisten muuttoliikettä maaseudulta taajamiin ja pohjoisesta etelään. Rakennemuutoksen myötä maakuntaan on muodostunut kasvukeskuksia, jonka liepeille maaseutuyrittäjyys keskittyy yhä voimakkaammin. Toimialakohtaisilla hankkeilla on vaikea tarttua Lapin maaseudun kokonaisuutta ravisteleviin uhkakuviin.

Tulevaisuuden kannalta on tärkeää kehittää toimintamalleja, joilla Lapin maaseutua uhkaava asukas-, työvoima-, palvelu-, infrastruktuuri- ja yritystyhjiö voitaisiin estää. Näillä toimintamalleilla voidaan tehostaa maaseudun resurssien hyödyntämistä ja ohjata maaseutuyrittäjyyden aloittamiseen maaseutualueilla. Tässä raportissa esitettävät selvitykset auttavat maaseudun ja maatalouden muutosten ennakoinnissa.

Edeltävässä LATU-hankkeessa tehdyt keskeiset Lapin maaseutua koskevat havainnot ovat:

- Perusmaataloutta harjoittavien maatilojen lukumäärä vähenee tulevaisuudessa edelleen voimakkaasti. Eriyisen huolestuttavaa on muutos alle 40-vuotiaissa maatalousyrittäjissä. Maatilat ovat maaseudun yritystoiminnan ja tukipalvelujen perusinfrastruktuuria.
- Toimialojen välinen kilpailu työvoimasta ja yrittäjyydestä vähentää maatalousyrittäjyyttä.
- Lopettavat maatilat jäävät hyvin usein kokonaan elinkeinotoiminnan ulkopuolelle, koska muunlaisen yritystoiminnan mahdollisuutta ei nähdä tai osata hyödyntää.
- Jäljelle jäävien maatilayksiköiden ja yritysten koko suurenee ja tuotantovolyymi kasvaa. Vuonna 2020 Lapin maidontuottajia on hieman yli 200 ja lihantuottajia vajaa sata. Maidontuotannon määrä on tuolloin enintään 80 milj. litraa.
- Monialaisten maaseudun mikro- ja pienyritysten merkitys maatilayrittäjien määrän vähetessä kasvaa edelleen tulevaisuudessa. Nämä yritykset tuottavat usein erikoisraaka-aineita, -jalosteita ja -palveluja sekä monipuolistavat maaseudun yritystoimintaa.
- Tilat pirstoutuvat perintökaaren kautta, kesämökkiytyminen jatkuu ja huomattava osa maatalouden varallisuudesta siirtyy omistukseen, joka ei ole maaseudun elinkeinotoiminnan käytössä.
- Harvaanasutulla maaseudulla asukasmäärä ei täytä perusinfrastruktuurin ylläpidon liiketoiminnallisia kriteereitä, joten maaseudun perusinfrastruktuuriin luettavat kulkuyhteydet, energian- ja tiedonsiirtoverkot rappeutuvat.

Näiden johtopäätösten pohjalta päädyttiin Hankkeeseen joka kantaa nimeä Lapin maaseudun tulevaisuuden avaimet – LATUA.

2. Tuloksia

Hankkeessa tehtyjen toimenpiteiden myötä maaseudun elinvoimaisten kyläalueiden merkitys maaseutukunnille on noussut paremmin yleiseen tietoisuuteen. Tehtyjen toimenpiteiden avulla mallinnettiin prosessi, jolla erilaisten yhteisöjen (kylät, kunnat, yhdistykset) toimintatapoja voidaan tehokkaasti edistää ja konkretisoida. Tästä prosessista käytetään nimitystä uusiutuva kylä.

Uusimalla Lapin maataloilille tehty postikysely voidaan muodostaa Lapin maataloutta luotaava barometri. Tämä on erinomainen työkalu määriteltäessä toimenpiteitä Lapin maatalouden hyväksi. Hankkeessa analysoitiin Lapin maatalouden rakennetta ja erityisesti keskikokoisten maatalojen tulevaisuutta ja merkitystä maataloudelle. Hankkeen havainto on, että keskikokoiset tilat ovat Lapin maatalouden tulevaisuuden suhteen avainryhmä. Näitä tiloja on eniten ja niiden merkitys Lapin maatalouden tulon kannalta on suurin. Näissä tiloissa muutos on tulevina vuosina merkittävä. Hankkeen havainto on, että näissä tiloissa on suuri jatkamisen potentiaali, mutta myös voimakas lopettamisen uhka. Tulevalla ohjelmakaudella tulee kehittämistoimia suunnata tähän tilaryhmään aivan erityisesti.

2.1. Toimenpiteiden vaikuttavuus

Taulukko 1. Toimenpiteiden vaikuttavuus

Toimenpide	Tulos	Vaikuttavuus
1. Kuva Lapin maatalojen tilanteesta vuonna 2013	MTT Raportti nro 172	Havainnot ovat mukana maakunnallisessa ohjelmapolitiikassa ja toimenpide-ehdotuksissa
2. Maaseutuyrittämisen latukartta ja yritysmerkit	Laplande animaatiovideo sivustolle www.laplande.fi , yhteistyössä ProYrityshankkeen kanssa yrittäjäksi Lappiin kampanja	– kampanja on ollut internet-jakelussa ja sillä on ollut yli 3000 katsojaa eri puolilla Suomea. – kampanja on uusittu radiokampanjana Lapin liiton 10-virran maa -hankkeen puitteissa marras-joulukuussa 2014.
2. Lapin keskikokoisten maatalojen jatkamisen mahdollisuuksia	– MTT raportti nro 143 Lapin maatilat murrosvaiheessa – toimenpide-ehdotukset	– toimenpide-ehdotuksia on huomioitu maakunnallisessa ohjelmapolitiikassa
3. Lähitalousalueen kehittämisohjelmat, joilla tuetaan alueen yritystoimintaa	– Ranuantien palvelukyläalueen kehittämisohjelma, Hämeen kylän kehittämisohjelma, Hautajärven kehittämisohjelma, Kaukosen kehittämisohjelma – MTT:n raportti nro 72, lähitalousalueen kehittämisen sosiaalisen innovaation kuvaus, kohti uusiutuvaa kylää -prosessin mallintaminen.	– prosessissa on ollut mukana ihmisiä neljästä eri kyläalueesta – kylillä on syntynyt uutta aktiviteettia – prosessin myötä on syntynyt Hämeen kylään matkailutuotteen rakentaminen, Hautajärvelle hankeaiho kylämatkailuun ja Kaukoseen elintarvikerinkiaihio.
4. Kuva pilottikuntien vapaiden kiinteistöjen käytettävyydestä yritys-toimintaan ja asumiseen	– MTT raportti nro119 Maaseudun tyhjen kiinteistöjen harha – opinnäytetyö RAMK, maaseudun käyttämättömien kiinteistöjen määrä ja laatu Ranuan, Sallan ja Tervolan kunnissa, Aino Kurtti – opinnäytetyö RAMK, maaseudun käyttämättömien kiinteistöjen metsälöiden määrä, käyttö ja hoito Ranuan, Sallan ja Tervolan kunnissa, Aino Kurtti	Tutkimuksissa tehdyt havainnot ovat mukana hankkeen toimenpide-ehdotuksissa
6. Omavarainen Lappi maaseutuseminaari	Seminaari toteutettiin 4.11.2014 Lapin AMK:n tiloissa MTT raportti nro 162	Seminaarin allekirjoittaneita osallistujia 212
7. Tiedottaminen	12 yleislehtiartikkeliä 5 ammattilehtiartikkeliä 6 MTT Raporttisarjan julkaisua 8 muuta julkaisua	Yleislehtiartikkeleita maakunnassa ilmestyvissä lehdissä, ammattilehtiartikkelit kolmessa ammattilehdessä ja MTT julkaisut ovat MTT:n julkaisurekisterissä

3. Keskeisiä kysymyksiä Lapin maaseudun kehittämiseksi

3.1. Lähiruoalla on merkitystä Lapin aluetaloudessa

Lähiruoan käytölle julkisissa keittiöissä on esitelty etuja ja hyötyjä lukuisissa julkaisuissa, joissa ne on säännöllisesti mainittu laajoiksi ja monipuolisiksi (ks. esim. Syyrakki 2009b, Aalto & Heiskanen 2011). Tässä kappaleessa käydään *aluksi* läpi, millaisia myönteisiä vaikutuksia lähiruoan käytöllä on arvioitu olevan.

Yhtenä tärkeimmistä hyödyistä, joita tässä yhteydessä usein mainitaan, on alueen elinvoimaisuuden ja työllisyyden paraneminen. *Toinen teema* tässä kappaleessa onkin kuvata lähiruoan käytön aluetaloudellisia vaikutuksia. Aluksi esitellään, miten julkisten keittiöiden lähiruoan käyttö vaikuttaa aluetalouteen Etelä-Savon maakunnassa, josta Määttä ym. (2013) ovat julkaisseet seikkaperäisen tutkimuksen. Sitten tarkastellaan, millainen vaikutus nykyisillä lähiruoan hankintamäärillä on alueelliseen bruttokansantuotteeseen ja työllisyyteen Lapissa sekä kuinka paljon vaikutukset lisääntyisivät, jos ostoja suunnattaisiin enemmän omaan maakuntaan. Teeman viimeisenä kohtana esitetään kuntasimerkkinä arvio Sodankylän elintarvikehankintojen määrästä ja käytetyistä rahasummista sekä laskelma siitä, miten paikallinen työllisyys lisääntyisi, jos lähiruoan osuutta kunnassa lisättäisiin.

Lähiruoan käyttöä on viime vuosina edistetty lukuisissa selvitys- ja kehittämishankkeissa eri puolilla maata (esim. Määttä ym. 2012, Määttä ym. 2013, Puoskari ym. 2013, Tossavainen ym. 2010, Viitaharju ym. 2014, Vääntinen & Korpi-Vartiainen 2010). Lisäksi ruoanhankinnan eri osapuolille on valmistunut valikoima oppaita (esim. Kainuun maa- ja kotitalousnaiset 2013, Syyrakki 2009a, 2009b ja 2009c), joiden antamien ohjeiden avulla hankinnan esteitä ja ongelmia voitaisiin poistaa tai vähentää. Hyviä toimintamallejakin on olemassa, kuten Kiuruveden, Sodankylän ja Vaalan esimerkit osoittavat (Kiuruveden kaupunki 2014, Sodankylän kunta 2014, Ahola 2014b, Vaalan kunta 2014). Sen takia voidaan kysyä, miksi lähiruoan käyttö ei lisäännä julkisissa keittiöissä nopeammin. Siten *kolmas* tämän kappaleen *teema* on kuntien organisaatioissa esiin tulevat lähiruoan hankinnan ja käytön ongelmat, joita käydään läpi MTT:n (Puoskari ym. 2013) ja Ruralia-instituutin (Viitaharju ym. 2014) tutkimusten valossa. *Neljänneksi* kootaan samojen tutkimusten tuloksista ratkaisuehdotuksia näihin ongelmiin. Koko kappaleen lopuksi esitetään joitakin päätelmiä tehdyn analyysin pohjalta.

3.1.1. Lähiruoan käytön edut ja hyödyt

Lähiruoan etuja ja hyötyjä on käyty läpi lukuisissa julkaisuissa. Syyrakki (2009b, ks. myös Aalto & Heiskanen 2011) esittää ehkä seikkaperäisimmän luettelon jakamalla hyödyt sen mukaan, kohdistuvatko ne kuntaan, ruokapalveluysikköön, ruokailijaan vai yrittäjään. Sama asia esiintyy listassa useampaan kertaan, jos eri osapuolet voivat nähdä sen hyötynä. Kunnan näkökulmasta hyötyjä syntyy seuraavasti:

- alueen elinvoimaisuus ja työllisyys parantuvat
- lapset, aikuiset ja vanhuksat tuntevat paikallisen ruokatuotannon
- paikallista ruokakulttuuria ylläpidetään ja kehitetään
- kuntalaisten kokemaa huoliä lisä- ja säilöntäaineiden liikasaannista vähenee
- elinkaaren aikaisten ympäristövaikutusten väheneminen ja kestävä kehityksen periaatteen konkretisoituminen
- julkisessa ruokailussa edistetään terveyttä
- toimitaan kokonaistaloudellisesti
- ruoka on maittavaa, hävikki pienenee

Ruokapalveluyksikölle hyötyjä ovat:

- asiakastarpeisiin soveltuvat elintarvikkeet
- pellolta pöytään ketjun läpinäkyvyys lisääntyy
- ruokaturvallisuus paranee, asiakkaalle turvallisuuden tunne, tietoa ja kasvatusta ruoan alkuperästä
- aidot maut, keittiön kannalta tuotteiden saanti ja tuoreus paranevat
- ravitsemus- ja ruokakasvatus: mahdollisuus vaikuttaa elinikäisiin ravitsemustottumuksiin
- laajentaa asiakkaan ymmärrystä ravitsemuksesta
- erityistarpeet: esim. lapset, vanhukset ja potilaat tarvitsevat erityistarpeittensa mukaista ruokaa
- sesonkituotteiden monipuolinen käyttäminen mahdollistuu
- ammattikeittiöiden käyttöön saadaan tuotantoprosessiin sopivimmat tuotteet
- tuotteeseen liittyvät ominaisuudet: jalostusaste, uutuusarvo, helppous, soveltuvuus suoraan tarjoiluun ja muut keittiön työaikaa säästävät ominaisuudet ja ratkaisut
- työajan säästö
- työaikatarpeen väheneminen keittiössä, esimerkiksi ei yksittäispakattuja kurkkuja, pakastemarjoja ei tarvitse kuumennuskäsitellä
- tuotteiden tulee olla riittävästi ja turvallisesti pakattuja, mutta ei ylipakattuja
- toimituksiin ja tilauksiin liittyvät hyödyt: tuoreus, oikea-aikaisuus, keskitetyt tilaukset ja toimitukset, ajansäästö kaikille osapuolille, yksinkertainen laskutus, toimitusvarmuus ja helppous
- hävikin väheneminen ja hyötysuhteen paraneminen
- turhien pakkausten ja varastoinnin väheneminen
- palvelun joustavuus

Ruokailijalle hyötyjä tuottavat seuraavat seikat:

- varmuus ruoan puhtaudesta
- ruoan parempi maku
- turvallisuuden tunne: ruoan alkuperä tiedossa
- kuntalaisten kokema huoli lisä- ja säilöntäaineiden liikasaannista vähenee
- lapset, aikuiset ja vanhukset tuntevat paikallisen ruokatuotannon
- sesonkiaikainen vaihtelu tuo monipuolisuutta ruokavalioon
- paikallisen ruokakulttuurin ylläpitäminen ja kehittäminen
- nautinto paikallisista perinnetuotteista
- vitamiinien ja hivenaineiden säilyminen elintarvikkeissa
- elinkaaren aikaisten ympäristövaikutusten väheneminen ja kestävän kehityksen periaatteen konkretisoituminen
- terveyden edistäminen julkisessa ruokailussa
- kokonaistaloudellisuus
- ruoka on maittavaa, hävikki pieni
- alueen elinvoimaisuus ja työllisyys parantuu

Yrittäjän näkökulmasta hyötyjä ovat seuraavat:

- annetaan pk-yrityksille mahdollisuus tarjota tuotteitaan
- lapset, aikuiset ja vanhukset tuntevat paikallisen ruokatuotannon
- sesonkiaikainen vaihtelu sekä paikallisen ruokakulttuurin ylläpitäminen ja kehittäminen antaa pk-yrityksille mahdollisuuden tarjota tuotteitaan

- sopimuksella viljelijä tai tuottaja tai niiden yhteenliittymä voivat keskittyä ostajalle sopiviin tuotteisiin ja kehittää niitä yhdessä ostajan kanssa
- yritys pystyy työllistämään
- alueen elinvoimaisuus ja työllisyys parantuu
- tuotekehitysyhteistyöllä luodaan tarvetta vastaava jalostusaste ja pakkauskoko, uutuusarvo, helppous, soveltuvuus suoraan tarjoiluun, muut keittiön työaika säästävät ominaisuudet ja ratkaisut

3.1.2. Lähiruoan hankinnan aluetaloudelliset vaikutukset

Etelä-Savon kuntien elintarvikehankinnat

Yhtenä tärkeimmistä edellä mainituista hyödyistä on alueen elinvoimaisuuden ja työllisyyden paraneminen. Helsingin yliopiston Ruralia-instituutti on lukuisissa tutkimuksissa arvioinut lähiruoan käytön aluetaloudellisia vaikutuksia eri maakunnissa (Määttä & Törmä 2012a, 2012b, 2012c, Määttä ym. 2012, Määttä ym. 2013). Taulukkoon 1 on tiivistetty Määttä ym.:n (2013) raportoimat Etelä-Savon tulokset. Ensimmäiseltä riviltä nähdään, että nykyiset noin 10 prosentin ostot omasta maakunnasta työllistävät kokoaikaisesti 19 henkilöä vuodessa sekä pitävät yllä 0,75 miljoonan euron yksityistä kulutusta, 0,46 miljoonan euron julkista kulutusta, 0,27 miljoonan euron investointeja ja 1,48 miljoonan euron alueellista bruttokansantuotetta (ABKT).

Taulukko 2. Lähiruoan käyttö julkisissa keittiöissä ja sen vaikutukset aluetalouteen Etelä-Savon maakunnassa, kun sekä suorat että kerroinvaikutukset otetaan huomioon.

Ostot omasta maakunnasta (%)	Vaikutukset				
	työllisyyteen (htv)	yksityiseen kulutukseen (milj. euroa)	julkiseen kulutukseen (milj. euroa)	investointeihin (milj. euroa)	ABKT*:een yhteensä (milj. euroa)
10 (nykytilanne)	19	0,75	0,46	0,27	1,48
15	28	1,00	0,61	0,29	1,90
25	42	1,37	0,84	0,31	2,52
45	76	2,27	1,38	0,36	4,01

* ABKT = alueellinen bruttokansantuote

Lähde: Määttä ym. 2013

Taulukon seuraavilla riveillä raportoidaan, miten vastaavat arvot muuttuvat, kun lähiruoan ostojen osuus lisääntyy 15, 25 tai 45 prosenttiin. Esimerkiksi henkilötyövuosien määrä kasvaa näillä ostosuuksilla 28:aan (lisäys 9 htv), 42:een (lisäys 23 htv) ja 76:een (lisäys 57 htv). Laskemissa ovat mukana sekä välittömät että kerroinvaikutukset.

Lapin kuntien elintarvikehankinnat

Lapissa kasvinviljely ja kotieläintalous työllistivät vuonna 2011 1302 henkilöä ja porotalous noin 1500 henkilöä. Vuonna 2012 maakunnan elintarvikkeiden ja juomien valmistuksessa työskenteli 364 henkilöä ja alan liikevaihto oli 71,6 miljoonaa euroa. Suurimpia työllistäjiä olivat lihatuotteiden jalostus (158 henkilöä) ja leipomotuotteiden valmistus (162 henkilöä). Suurin liikevaihto oli lihanjalostuksessa, 49 miljoonaa euroa. (Viitaharju ym. 2014, s. 87-88.)

Lapin kunnat ostavat elintarvikkeensa pääosin viiden hankintarenkaan kautta. Viitaharju ym.:n (2014) mukaan Lapin kunnallisten hankintarenkaiden tekemät elintarvikkeiden kokonaisostot olivat vuonna 2013 noin 4,9 miljoonaa euroa, joista omaan maakuntaan kohdistui 0,83 miljoonaa eli noin 17 prosenttia. Muualta Suomesta ostettiin 61 prosenttia ja ulkomailta 21 prosenttia. Omasta maakunnasta hankitaan etenkin leipomotuotteita, perunoita, vihanneksia, juureksia ja marjoja.

Viitaharju ym. (2014, s. 93) laskivat maatalouden ja elintarviketeollisuuden kerroinvaikutuksia maakunnittain. Lapin maatalouden työllisyyskertoimeksi he saivat 1,0, mikä tarkoittaa, että maatalouden työntekijä ei luo kerroinvaikutusten kautta lisää työpaikkoja maakunnan muussa taloudessa. Tämä johtunee pääasiassa tulovuodoista alueen ulkopuolelle. Sen sijaan elintarviketeollisuuden työllisyyskerroin on 2,1, joten Lapissa yksi elintarviketeollisuuden työntekijä työllistää kerroinvaikutusten kautta 1,1 muuta. Vaikutuksesta puolet kohdistuu muuhun elintarvikeketjuun ja loput aluetalouden muihin toimialoihin.

Viitaharju ym.:n (2014, 95-96) tekemässä kyselyssä hankintarenkaiden ja -yksiköiden vastaajat arvioivat, että vuonna 2020 Lapin omaan maakuntaan kohdistuvien hankintojen osuus supistuu nykyisestä noin 17 prosentista 13,8 prosenttiin. Tämä merkitsisi, että lähituotteiden elintarvikehankintojen arvo laskisi 0,83 miljoonasta 0,68 miljoonaan euroon. Tutkijoiden laskelmien mukaan tämä 150 000 euron vähennys oman maakunnan tuotteisiin käytetyssä rahamäärässä alentaisi alueen työllisyyttä noin viidellä henkilötyövuodella. Siten sataatuhatta euroa kohden, joka käytetään paikallisten elintarvikkeiden ostoon, vaikutetaan maakunnan työllisyyteen 2,9 henkilötyövuoden verran, kun otetaan huomioon sekä välittömät että kerroinvaikutukset.

Sodankylän kunnan elintarvikehankinnat

Tarkastellaan esimerkkinä Sodankylän kuntaa, jonka keskuskeittiöissä valmistetaan päivittäin yhteensä noin 1500 ruoka-annosta. Vuositasolla tämä merkitsee, että elintarvikkeiden hankintoihin kuluu yhteensä noin 531 000 euroa, josta runsas kolmannes käytetään kalatuotteisiin ja noin 30 % lihatuotteisiin (Taulukko 2) (Ahola 2014a).

Taulukko 3. Arvioi Sodankylän vuotuisista elintarvikkeiden hankintamääristä.

	kg	€
Maitotuotteet	13 000	66 000
Liha, kypsä / raaka	9 152	156 000
Marjat	7 000	35 000
Vihannekset	14 000	50 000
Kala	15 000	180 000
Mehutiivisteet	4 040	44 000
Yhteensä		531 000

Lähde: Ahola 2014a

Jos oletetaan Viitaharju ym.:n (2014, s. 94) perusteella, että kunnan hankinnoista kohdistuu Lapissa tuotettuihin elintarvikkeisiin sama osuus kuin koko maakunnassa eli 17 prosenttia, lappilaisia tuotteita ostetaan Sodankylässä 90 270 eurolla (Taulukko 3). Jos oletetaan edelleen, että lähiruoan työllisyysvaikutus Sodankylässä noudattaa samaa suhdetta kuin koko maakunnassa, hankinnat työllistävät nykyisin noin kolme henkeä. Vastaavasti jos osuus kasvaa 20 prosenttiin (106 200 €), työllisyys nousee noin 3,5 henkeen, jos osuus kaksinkertaistuu 34 prosenttiin (180 540 €), työllisyys nousee noin kuuteen henkeen ja jos puoleen kaikista ruokahankinnoista (265 500 €), työllisiä tulee laskennallisesti yhteensä noin yhdeksän henkeä.

Taulukko 4. Taulukko 4. Arvioi Sodankylän lähiruoan käytön lisäämisen vaikutuksista kunnan työllisyyteen, kun sekä suorat että kerroinvaikutukset otetaan huomioon.

Ostot omasta maakunnasta (%)	Ostot (€)	Työllisyys (htv)
17 % (nykytilanne)	90 270	3
20 %	106 200	3,5
34 %	180 540	6
50 %	265 500	9

3.1.3. Lähiruoan hankinnan ja käytön ongelmia

MTT:n tutkimuksessa (Puoskari ym. 2013) selvitettiin lähiruoan hankinnan ja käytön ongelmia muutamissa Kainuun ja Pohjois-Pohjanmaan kunnissa. Sen mukaan kuntien päättäjien mielestä *lähiruoan saatavuus* kuntien keskuskeittiöissä on liian vähäistä. Ongelmana on toisaalta se, että tuottajista on pulaa ja toisaalta se, että olemassa olevat tuottajat eivät tarjoa tuotteitaan kunnalle. Tämä ilmeni siinä, että paikallisilta tuottajilta ei ole saatu tarjouksia, vaikka mahdollisuus siihen oli annettu. Edes yleisimpiä paikallisia ruokaraaka-aineita ei tarjota kuntiin, koska maito viedään yhä kauempana sijaitseviin meijereihin, liharaja teurastamoihin ja lähivesistä pyydetty kala tukkureille. Jalostamattomista ruokaraaka-aineista, joita oli hankittu omasta tai lähikunnista, mainittiin tutkimuksessa useimmin peruna, marjat ja paikallisen kasvattamon kirjolohi.

Kuntapäättäjien mielestä myös *jatkojalostajista* on puutetta. Tarvetta olisi esimerkiksi kasvisten jatkojalostukselle siten, että paikalliset tuottajat toimittaisivat kuorittua tuorepalaa kunnan keittiöihin. Useimmin lähialueelta hankittiin jatkojalostetuista elintarvikkeista leipää ja viljatuotteita, marjoja sekä vihannesjalosteita, kuten puolivalmista kaalta ja perunaa.

Suurin osa kunnista hoitaa elintarvikeostonsa *hankintarenkaan* kautta. Kilpailuttamalla suuria ostomääriä hankintarenkaat voivat painaa ostohintoja alas ja näin säästää kuntien varoja. Lähiruoan käytön kannalta ongelmana on, että hankintarengas valitsee myyjän useimmiten pelkän hinnan perusteella eikä lähiruokaan liittyviä laadullisia ja paikallistaloudellisia seikkoja oteta huomioon. Myös suuret ostomäärät ovat esteenä, sillä lähituottajat harvoin pystyvät vastaamaan tällaisiin tarjouspyyntöihin. Näin ei välttämättä tarvitsisi olla, sillä hankintarengas voi käyttää myös osatarjouksia. Joissakin kunnissa toivottiin hankintarenkaan suurempaa sitoutumista lähiruokaan. Tämä voisi johtaa siihen, että tarjouspyynnöissä määriteltäisiin hankinnan perustaksi hinnan ohella myös muita kriteereitä, joiden perusteella lähiruoan kilpailuasema voisi parantua.

Kunnan *päättäjien asenteet ja toimet* lähiruokaa kohtaan ovat yleensä myönteisiä ja tahtoa lähiruoan lisäämiseksi olisi. Tämä näkyy siinä, että monissa kunnissa tavoite lähiruoan käytön lisäämiseen on kirjattu erilaisiin strategia- ja tavoiteasiakirjoihin. Kunnissa on myös toteutettu lähiruokaan liittyviä hankkeita ja järjestetty tai osallistettu erilaisiin tapahtumiin, kuten lähiruokateemaviikoille ja -päiville. Toisaalta lähiruoan saatavuus on haasteellista ja käytön lisääminen saattaa työllistää ruoka-huollon henkilökuntaa tavallista enemmän. Joissakin paikoissa kuntalaiset tai ulkopuoliset yhteisöt, kuten MTK, ovat vedonneet kuntapäättäjiin lähiruoan käytön lisäämiseksi kuntien hankinnoissa.

Kunnissa ja hankintarenkaissa näyttää olevan puutteena myös *tietämättömyys ruoka-ainehankintojen kohdentumisesta*. Tehdessämme keväällä 2014 selvittelyä lähiruoan käytöstä Lapissa, havaitsimme, että kunnissa tai hankintarenkaissa ei koota tietoa siitä, missä hankitut ruokaraaka-aineet on tuotettu. Tämä johtaa siihen, että lähiruoan käytön lisäämisen strategiset linjaukset ja tavoitteet ovat heikolla pohjalla, koska niiden toteutumista ei voida seurata ja todentaa mitenkään.

Viitaharju ym.:n (2014, 93) kyselyn mukaan Lapin elintarvikeyrityksistä 31 prosenttia on joskus vastannut julkisen sektorin tarjouspyyntöön. Näistä jokainen vastaus on annettu yksin, ei yhteistyössä muiden yritysten kanssa. Suurin osa kyselyyn vastanneista yrityksistä ei siis ole vastannut tarjouspyyntöön. Useimmat vastaajat kertoivat tämän johtuvan siitä, että tarjouspyyntöjä ei ole heille tehty. Lisäksi vastaajat totesivat, että vastaaminen ei olisi ollut taloudellisesti kannattavaa, tuotteet eivät sovellu julkiskeittiöiden käyttöön, tuotantomäärät eivät riitä kattamaan pyydettyjä toimitusmääriä tai tuotteille löytyy kysyntää riittävästi muualtakin. Vastauksissa harmiteltiin sitä, että julkisissa hankinnoissa painotetaan elintarvikkeiden hintaa muiden näkökohtien kustannuksella. Samalla ilmeni myös toiveikkautta, että julkisten hankintojen valintakriteerit monipuolistuisivat.

3.1.4. Ratkaisuehdotuksia ongelmiin

MTT:n tutkijat (Puoskari ym. 2013) kokosivat seuraaviin seitsemään kohtaan Kainuun ja Pohjois-Pohjanmaan kuntien työseminaareissa esitetyt ehdotukset, joilla lähiruoan hankinnan ja käytön on-

gelmia voitaisiin lieventää ja ratkaista: *Ensiksi* kunnissa ei ole tarpeeksi tietoa paikallisista tai alueen tuottajista, jonka takia tuottaja- ja yrittäjähdistyksen tulee yhteistyössä ateriapalveluiden kanssa tiedottaa tuottajille mahdollisuudesta tarjota tuotteita kuntakeittiöille. Vastaavasti tuottajien tulee ottaa yhteyttä kuntien ateriapalveluihin ja hankintarenkaiseen ja esitellä tuotteitaan. Lisäksi tuottajien ja jalostajien pitää verkottua nykyistä paremmin keskenään, jotta he voisivat kehittää puolivalmisteita ja jalosteita kuntien tarpeisiin.

Toiseksi tavoitteet lähiruoan lisäämiseksi tulisi sisällyttää viralliseen kuntasuunnitelmaan ja -strategiaan siten, että kuntapäätäjät käyvät arvokeskustelun ruokahankinnoista ja lähiruoan suosiminen kirjataan kaikkiin tavoiteasiakirjoihin. Sen lisäksi poliittiset linjaukset muotoillaan yhteistyössä eri tahojen kanssa ja kirjaukset pannaan täytäntöön esimerkiksi luomalla erityinen ohjelma, jonka toteutusta seurataan. *Kolmanneksi* kunnat ostavat lähituotteita hankintarenkaan ulkopuolelta alueen tuottajilta ja jalostajilta, mikäli hankintarengas ei voi tuotetta toimittaa. Tämä edellyttää, että elintarvikehankinnoista vastaaville taataan riittävästi aikaa ja resursseja perehtyä lähitarjontaan ja hankintoihin, seurata jatkuvasti oman alueen tarjontaa sekä tehdä suoria ostoja hankintarenkaan ulkopuolelta silloin, kun lähituotteita on tarjolla.

Neljänneksi kehitetään ruokalistasuunnittelua siten, että lähiruoan käyttöä voidaan lisätä. Siksi suunnittelun lähtökohdaksi nostetaan lähiruoan käyttö, otetaan sesongit huomioon, päivitetään ruokalistaa tarpeen vaatiessa sekä korostetaan lähiruoan asemaa ruokalistalla ja erilaisilla tapahtumilla, esimerkiksi teemapäivillä ja -viikoilla. *Viidenneksi* kuntarajoihin ei tulisi suhtautua lähiruoan käytön rajoitteena, vaan ruokahankinnat tulisi tehdä aina mahdollisimman läheltä ja suosia kotimaisuutta. Näin käytetään hyväksi naapurikuntien ja -maakuntien tuotantoa ja samalla tutustutaan muiden kuntien lähiruokakäytäntöihin.

Kuudenneksi lähiruokahankintoja voidaan lisätä yhteistyössä hankintarenkaan kanssa, kun kilpailutuksen perusteita muotoillaan suosimaan lähiruokaa. Tähän päästään antamalla hankintarenkaalle ohjeet lähiruoan hankkimiseksi ja pilkotaan tarjouspyynnöt alueittain ja tuotteittain. Hankintarenkaaseen kuuluvien kuntien yhteistyötä lisätään ja käytetään hyväksi kuntien poliittisia linjauksia hankintarenkaan toiminnassa. *Seitsemänneksi* perustetaan kuntaan tai seudulle lähiruokafoorumi, joka edistää toimijoiden yhteistyötä lähiruoan saatavuuden ja käytön lisäämiseksi.

Viitaharju ym.:n (2014, 93) toteuttamassa kyselyssä Lapin hankintarenkaiden tai -yksiköiden vastaajat korostivat yhteistyön ja tuotekehityksen merkitystä keinoina edistää lähiruoan käyttöä julkiskeittiössä. Myös täällä yritysten välinen verkostoituminen sekä yhteistyö markkinoinnissa ja tuotannossa nähtiin tärkeiksi. Elintarvikkeiden kohtuullinen hintataso, julkiskeittiöihin sopivat tuotteet ja riittävän suuret tuotantomäärät ovat keskeisiä edellytyksiä lähiruoan lisäämiselle. Eryteisesti vastaajat halusivat kotimaisesta kalasta, sienistä ja marjoista tehtyjä tuotteita, jotka olisi jalostettu suurkeittiöiden tarpeisiin. Yhteinen kasvistenkäsittelylaitos voisi lisätä lähiruoan osuutta.

3.1.5. Päätelmiä

Lähiruoan käytön lisääminen julkiskeittiöissä on viime aikoina ollut vilkkaan keskustelun kohteena. Monia tutkimus- ja kehittämishankkeita on toteutettu ja suosituksia esitetty. Joissakin kunnissa on myös päästy sanoista tekoihin ja kyetty lisäämään lähiruoan osuutta. Yhtenä perusteluna lähiruoan käytölle on esitetty työllisyysvaikutuksia. Tutkimusten mukaan ne eivät kuitenkaan ole kovin suuria. Jos lähiruoan osuus esimerkiksi Sodankylän elintarvikehankinnoissa kolminkertaistuisi - mikä ei ole kovin realistista - työllisyys lisääntyisi noin kuudella hengellä. Tämä vastaa vain vajaan kolmen prosentin nousua kunnan maatalouden ja elintarvikkeiden valmistuksen kokonaistyöllisyydessä.¹ Kunnan hankintojen merkitys voi kuitenkin olla määräänsä suurempi. Ne ovat yleensä pitkäaikaisia ja niiden

¹ Työpaikat Sodankylässä: kasvinviljely ja kotieläintalous, riistatalous ja niihin liittyvät palvelut 178 työpaikkaa, elintarvikkeiden valmistus 34 työpaikkaa, yhteensä 212 työpaikkaa (Lapin liitto 2013).

varassa on mahdollista käynnistää sellaista elintarvikkeiden tuotantoa ja jatkojalostusta, joka voisi myöhemmin löytää markkinoita myös yksityiseltä sektorilta sekä kunnan ja maakunnan ulkopuolelta.

Alalla tehdyissä kehittämishankkeissa on suositeltu, että lähiruoan suosiminen kirjataan kunta-suunnitelmiin ja -strategioihin. Näin vastaavat viranhaltijat saavat käytännön työnsä tarvittavaa selkänööriä. Ongelmana tässä on, että kuntien ruoanhankinnan vastaavat eivät tunnu tietävän, missä hankitut ruokaraaka-aineet on tuotettu. Syynä tälle on, että kunnissa tai hankintarenkaissa ei yleensä koota järjestelmällisesti tietoa ruoan alkuperästä. Siten on vaarana, että kuntien mahdolliset strategiset linjaukset ja tavoitteet lähiruoan käytön lisäämiseksi ovat heikolla pohjalla, koska niiden toteutumista ei voida seurata ja todentaa mitenkään.

Lopuksi on syytä mainita ilmeinen suurin syy siihen, miksi lähiruoan hankinta lisääntyy kunnissa hitaasti. Ongelma on tietenkin kuntien tiukentuva talous ja säästöt, jotka kohdistuvat myös elintarvikehankintoihin. Lähiruokatarvikkeet ovat todennäköisesti hieman kalliimpia kuin tukkurien toimittama vakiotavara. Lähiruoan ostoa vaatii myös enemmän työtä, mihin ei välttämättä ole mahdollisuuksia. Lisäksi pienten elintarvike-erien vastaanottoon, esikäsitteilyyn ja varastointiin ei aina ole tiloja tai niiden rakentamiseen varaa. Jos kuitenkin kunnan ruokahuollon toimitilat vaativat peruskorjausta tai uudelleen rakentamista muutenkin, ne voidaan suunnitella palvelemaan lähiruoan hankintaa. Näin on tehty Sodankylässä, jossa lisäksi ruoan valmistus ja siihen liittyvät toiminnot on suunniteltu uudella tavalla. Näin lähiruoan hankinnasta aiheutuvat lisäkustannukset on voitu korvata säästöillä muissa ruokahuollon toiminnoissa, esimerkiksi ruoan valmistuksessa ja töiden organisoinnissa (Ahola 2014b).

3.2. Lapin maatalouden tulevaisuus on keskikokoisissa maataloissa

Lapin maatalousyrittäjien keski-ikä on hieman yli 50 vuotta ja maatalojen kokonaismäärä vuonna 2012 1669. Lukumääräisesti suurin viljelijäryhmä, lähes 700 tilaa, ovat alle 20 peltohehtaarin maatilat. Näiden tilojen päätuotantosuunta on nurmenviljely. Kun huomioidaan kaikki nurmitilat, on niiden osuus Lapin maataloista noin 800 tilaa, joista aktiivisia tuotannollisia tiloja on ehkä noin 200. Maidontuotanto on nurmiviljelyn jälkeen lukumääräisesti suurin tuotantosuunta kaikissa kokoluokissa, vuonna 2012 428 tilaa. Maidontuottajien tilamäärä on ollut koko ajan laskeva. Naudanlihan tuottajia oli vuonna 2012 128 ja lammastiloja 79. Hevostalous, erikoiskasvituotanto, maatilamatkailu ja heinäntuotanto mukaan laskettuna aktiivisten tilojen kokonaismäärä Lapissa on noin 1000. Kokoluokassa 30–60 hehtaaria (keskikokoiset tilat) tilojen lukumäärä vuonna 2012 oli 343 kpl. Tässä kokoluokassa tuotetaan suurin osa Lapin maidosta. On hyvä huomioda, että nykyisin yli puolet Lapin maidontuotannosta on viljelijöillä, jotka eläköityvät maidontuotannosta seuraavan 15 vuoden aikana.

Maatilayrittäjien keski-ikä on suora seuraus uusiutumisen vähäisyydestä. Nuorten yrittäjien määrä on pudonnut huolimatta lisääntyneestä kiinnostuksesta maaseutuyrittäjyyteen nuorten keskuudessa. Ikäluokan 40–65 yrittäjien määrä on suhteettoman suuri maatilayrittäjien kokonaismäärään nähden. Vuonna 2012 ikäluokan 50–65 tuottama laskennallinen maitomäärä oli 46 milj. litraa (225 tilaa). Lapin kokonaismaitomäärä oli tuolloin 88 milj. litraa ja tuottajien kokonaismäärä 428 maitotilaa. On odotettavissa, että kyseinen ryhmä siirtyy kokonaisuudessaan eläkkeelle viimeistään vuonna 2023. Nuorempi ikäryhmä 40–50 oli kooltaan 124 tilaa vuonna 2012. Huolestuttavaa tässä on, että kyseisen ryhmän koko on pienentynyt vuodesta 2008 85 tilalla. Luontevaa olisi, että ikäluokka olisi vain siirtynyt eteenpäin ja jatkunut seuraavassa ikäluokassa. Näin ei ole käynyt.

Edellä on osoitettu, että ikäluokat 40–50 ja 50–65 sekä kokoluokka 30–60 hehtaaria ovat avainasemassa Lapin ja myös muun Suomen maatalouden tulevaisuutta mietittäessä. Tässä ryhmässä tapahtuvat muutokset heijastavat maatalouden kokonaistulokseen. Samoin tämän ryhmän muutokset näkyvät maaseudun elinvoimaisuudessa, infrastruktuurissa ja viihtyvyydessä. Huomattava osa näistä tiloista sijaitsee Rovaniemen seudulla tai Itä-Lapissa. Loput jakaantuvat tasaisesti Länsi-Lapin ja Pohjois-Lapin alueelle. Näiden maaseutuyritysten tuotannon arvo, välillinen työllistävyys ja vaikutus

maaseudun elävänä pysymiseen on suuri. On siis ensiarvoisen tärkeää selvittää, mitä näille maaseuturyrityksille tulevaisuudessa on tapahtumassa.

3.2.1. Kehittämistoimenpiteet, joita tulisi tehdä, jotta keskikokoluokassa olevien maatalojen tulevaisuus Lapissa voidaan turvata

Tekijät, joilla voidaan vaikuttaa keskikokoisten maatalojen jatkuvuuteen

Keskikokoisten ja pienten tilojen tarkastelu tulee toteuttaa maakuntatasolla. Luokitellaan kyseisen kokoluokan tilat erikseen määriteltävillä kriteereillä useampiin luokkiin ja lähestytään näitä tiloja tilakohtaisesti näiden kriteereiden näkökulmasta. Maatalouden tulevaisuuden kannalta on äärimmäisen tärkeää käynnistää nämä toimenpiteet, jotta pystyttäisiin ratkaisemaan keskikokoisten ja pienten maatalojen ja yli keski-ikäisten yrittäjien maatalojen jatkuvuuden ongelmat.

On toteutettava tilakohtaisia kehittämistoimenpiteitä, joilla tilan työmäärä saadaan kohtuulliseksi, tilan tuotantovaihtoehdot esille ja tilan toimeentulomahdollisuudet näkyviin. Tällöin nuori kasvava sukupolvi kokee nykyistä houkuttelevammaksi maatalousyrittäjän ammatin. Jatkuva koko yrittäjyyden elämänkaaren kestävä maatalon kehittäminen on välttämätöntä. Esimerkiksi ajankohtaisten korvausinvestointien lykkääminen eteenpäin vuodesta toiseen vaikuttaa pidemmällä tähtäimellä siihen, että tila ei ole jatkamiskelpoinen. Sukupolven vaihdokseen varautuminen on aloitettava riittävän varhaisessa vaiheessa. Ulkopuolisen asiantuntijuuden aktiivinen tarjoaminen ja käyttö tilan mahdollisuuksien tarkastelussa ovat tärkeitä.

Onko tilalla mahdollista harjoittaa jotain muuta yritystoimintaa

Lapin maakunnassa on hyvät mahdollisuudet löytää asiakassegmentti paikallisille elintarvikkeille. Näitä asiakkuuksia on ensisijaisesti matkailusektorilla, jota julkisen sektorin sopimustuotanto voi tukea. Lapin matkailu tukee hyvin myös muita tiloilla mahdollisesti harjoitettavia toimialoja, esim. erilaisia palvelualan yrityksiä. Osa maataloista sijaitsee asiakkuuksien kannalta varsin otollisella paikalla ja tällöin tilan tuotantovaihtoehdot laajenevat huomattavasti.

Maatalouden näkymät keskikokoisten maatalojen sektorilla

Nykyinen suuntaus maataloudessa antaa aihetta huolestumiseen. Lapin maidontuotannossa yli puolet on tiloilta, joiden eläköityminen tai muu lopettaminen tapahtuu seuraavan 15 vuoden aikana. Sukupolven vaihdosten määrä ei riitä kompensoimaan maidon tuotantoa uhkaavaa romahdusta. Tämän kielteisen kehityksen ehkäisemiseksi on ryhdyttävä määrätietoiseen työhön.

Pellon määrä ja sijainti

Tilojen tuotannon määrän kasvattamisen esteenä on usein peltopinta-alan rajallisuus ja olemassa olevan peltokannan pirstaleisuus. Nykyisellään tukikelpoisuuden siirrot on säästöjen perusteella kielletty. Uudispeltoja on otettu jonkin verran käyttöön, mutta tätä vähentää tukikepoisuuden puute. Vapaat käyttökelpoiset pellot sijaitsevat useimmiten niitä tarvitsevien tilojen kannalta logistisesti epäedullisella alueella. Lapin maatalojen kasvamisen kannalta tärkeä toimenpide olisikin tukikelpoisuuden siirron mahdollisuus kaikkille tuille. Tämä antaisi mahdollisuuden peltojen keskittämiseen logistisesti järkevälle alueelle ja lisäksi elinkelpoisten tilojen tuotantoa.

Lisätietoa julkaisusta:

KUHA, RAUNO, MYLLYLÄ, PEKKA, RANTAMÄKI-LAHTINEN, LEENA. 2014. Lapin maatilat murrosvaiheessa. MTT Raportti 143: 37 s. [url] [pdf]

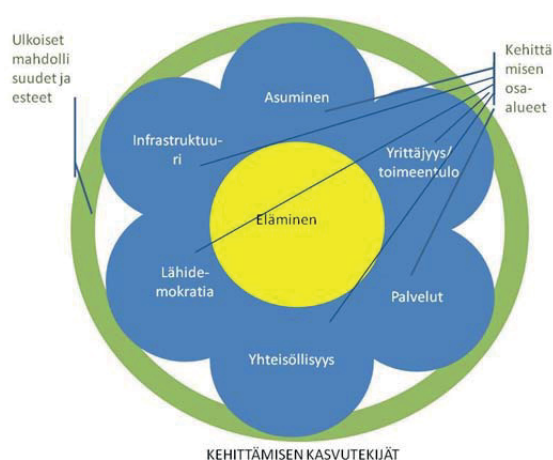

3.3. Elinvoimaisissa lähitalousalueissa on Lapin maaseudun tulevaisuus

Lähitalousalue on kylä tai kylien yhteisö, joka muodostaa yhtenäisen, toimivan kyläkokonaisuuden. Tätä kyläkokonaisuutta tarkastellaan alueena, joka pitää sisällään monipuolisen resurssikokonaisuuden. Tutkimuksessa selvitettiin lähitalousalueiden valmiuksia omaksua uusia yhteistyömalleja ja tarkasteltiin liiketoimintaympäristön perustekijöitä. Näistä keskeisimpiä ovat pohjoisten elinkeinojen kannalta yritysten yhteistoiminta ja yhteistyö, julkisen sektorin yhteistyö (lähinnä kunta) ja paikallisyhteisöjen kanssa tehtävä yhteistyö.

Kehittämisen kasvutekijät

Tutkimuksen tulosten kannalta keskeinen havainto on kehittämisen kasvutekijät. Ihmisen elämän kokonaisuuteen vaikuttaa kuusi osa-aluetta. Näitä ovat asuminen, toimeentulo, palvelut, yhteisöllisyys, lähidemokratia ja infrastruktuuri. Jotta olisi mahdollista saada suunnattua oikeita tuloksellisia toimenpiteitä tutkittavaan kohteeseen, toimenpiteitä on tarkasteltava näiden osa-alueiden kautta. Alla oleva kuva kertoo havainnollisesti kehittämisen kasvutekijöistä. Kuvan keskellä on tutkimuksen kohde. Se voi olla yksittäinen ihminen, yritys, kylä tai jokin muu yhteisö. Tätä kohdetta ympäröivät kehittämisen osa-alueet eli tekijät, jotka jokainen omassa toiminnassaan joutuu aina ottamaan huomioon. Kuvaa kiertää ulkoisten mahdollisuuksien ja esteiden kehä. Näitä mahdollisuuksia hyödyntämällä ja esteitä poistamalla positiivinen kehittäminen on mahdollista.

Kuva 1. Kehittämisen kasvutekijät

Lähitalousalueen näkyvyys maakunnallisella ja kansallisella tasolla, kylien markkinointi

Kylät tarvitsevat uusia asukkaita ja uusia ajatuksia. Tämä on mahdollista vain, jos tietoisuus kylän olemassa olostä ja sen suomista mahdollisuuksista on levinnyt riittävän monien tahojen tietoon. Tutkimuksessa tuli selvästi esille, että kylien markkinointi ei näiltä osin ollut lähellekään riittävä.

Maaseudun elinkeinoelämän mahdollisuuksien tarkastelua mikrotason talousalueina

Maaseudulla sijaitsevat kyläalueet pitävät sisällään hyvin monenlaisia mahdollisuuksia. Tämä nousi selvästi esille tässä tutkimuksessa. Työn yhteydessä laadituissa kehittämissuunnitelmissa on kuvattu ne toimenpiteet, joiden avulla kohteena olevista lähitalousalueista on mahdollista rakentaa kehittyviä, eläviä mikrotason talousalueita.

Yhdistysten toisenlainen huominen

Tähän tutkimukseen haastateltiin jokaisesta tutkittavasta lähitalousalueesta edustajia eri toimialojen yhdistyksistä. Yhdistysten jatkuvuus on tulevaisuudessa haastava. Keskeistä on kysymys, mikä on yhdistyksen olemassa olon motivaatio. Erityisesti harvaan asuttujen alueiden nuorisoseuroilla asettaa haasteita kohderyhmän väheneminen ja alueittain jopa kokonaan loppuminen. Kyläyhdistyksillä suurin ongelma on ikääntyminen ja aktiivitoimijoiden vähäisyys. Jatkossa onkin syytä kyläkohtaisesti miettiä kyläaluetta edustavan yhdistyksen rooli, toiminnan laajuus ja eri tahojen toimijoiden yhdistyminen.

Kunta ja kylät vuorovaikutuksessa

Yhteistä kaikille kyläalueille oli kyläläisten ja kunnan edustajien toisistaan poikkeava näkemys kunnan roolista kylän kehittämisessä. Näkemykset olivat voimakkaasti ristiriitaiset. Kysymys kuuluukin, mitkä ovat ne toimenpiteet, joiden avulla kunta konkretisoi tekemänsä toimenpiteet kyläalueella. Keskeistä kaikille toimenpiteille on vuorovaikutus. Kyläläisten on lisäksi huomioitava, että ilman heidän aktiivista sitoutumistaan ja osallistumistaan lähitalousalueen kehittämiseen mitään ei tapahdu.

Uusiutuva kylä -kehittämisen prosessi

Suomalaisen maaseudun kylä on usein tavattoman monimuotoinen ja heterogeeninen yhteisö. Tyyppillistä tiettyä maaseudun kylää ei voida määritellä. Kylät poikkeavat toisistaan niin elinkeinojen, ikärakenteen, maantieteellisen sijainnin, luonto-olosuhteiden kuin myös asutustiheyden suhteen. Kylien sisäiseen rakenteeseen vaikuttaa myös huomattavan paljon kyläaluetta hallinnoivan paikallisen julkisen sektorin eli kunnan toimintapolitiikka ja rooli. Tällä prosessikuvauksella tuodaan esille tapa, jolla maaseudun kyläyhteisöä voi aktivoida riippumatta siitä, minkälainen on kylärakenne ja mikä sitä hallinnoivan kunnan rooli kyläyhteisössä on.

Maaseudun elinvoimaisuuden keskeinen moottori on alueen väestön toimeentulo. Toimeentulo edellyttää (pois lukien sosiaaliset etuudet) erilaisia palveluita, työpaikkoja tai yrittäjyyttä. Jotta nämä elementit voisivat nykyisellä harvaan asutulla alueella säilyä, nykyisiä maaseudun asukkaita täytyy aktivoida oman asuinalueensa viihtyisyyden, elinvoimaisuuden ja tunnettuuden lisäämiseen. Tämän prosessin keskeinen ajatus on edellä kerrottujen tekijöiden rakentaminen tässä esitettyä prosessia hyödyntäen.

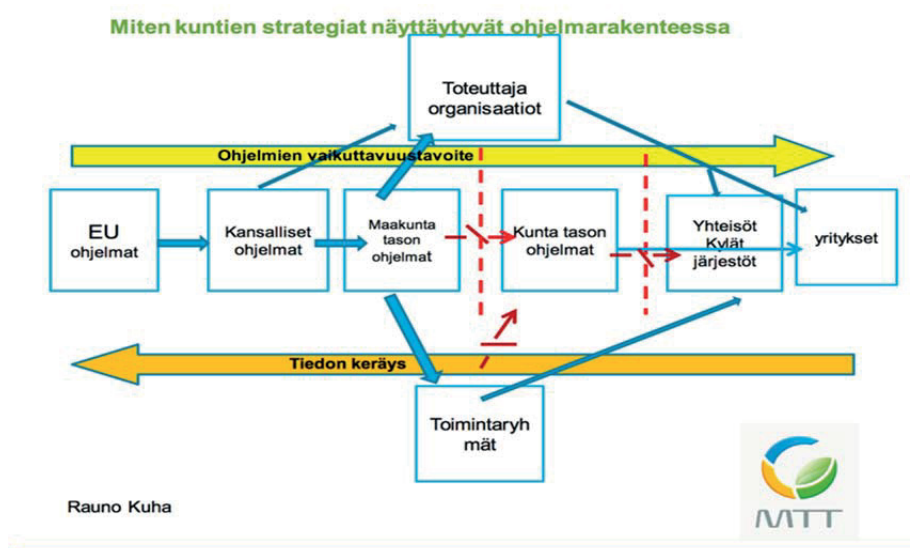
Kuva 2. Uusiutuva kylä -kehittämisen prosessi

Kehittämishjelmien pitää olla pitkäjänteisiä

Lähitalousalueita koskevien kehittämistoimenpiteiden pitää olla pitkäjänteisiä, useita vuosia kestäviä projekteja. Niihin ei saa vaikuttaa lyhytaikaiset suhdanne- ja rahoituskriisit. Kaikkien osapuolten, asukkaiden, yrittäjien, yhdistysten ja julkisen sektorin, pitkäjänteinen sitoutuminen ja yhteinen tahtotila mahdollistavat alueen kokonaisvaltaisen kehittämisen.

Kuntien rooli maaseudun ohjelmapolitiikassa

Kuntataso on perinteisesti ollut maaseudun kehittämisessä ”heikko lenkki”. Lähitalousalueiden tutkimuksessa ja kiinteistökartoituksessa tämä nousi selvästi esille. Ohjelmien viemisessä ylhäältä alas ja tiedon keräyksessä alhaalta ylös on informaation siirrossa kuntien osalta aukko. Erityisesti tämä tuli esille kylien toimijoiden haastatteluissa. Sama asia paljastui tarkasteltaessa lappilaisten kuntien elinkeinostrategioita ja kuntastrategioita. Alla oleva kuva havainnollistaa tätä erityisen hyvin.

Kuva 3. Kuntien näkyminen ohjelmarakenteessa

Lisätietoa julkaisuista:

KUHA, RAUNO. 2012. Tulevaisuuden kylät: Maaseudun elinkeinoelämän mahdollisuuksien tarkastelu mikrotason talousalueina. MTT Raportti 72: 36 s. [pdf]

KUHA, RAUNO. 2012. Ranuantien palvelukyläalue: Kivitaipale, Narkaus, Välijoki, Haukitaipale, Siikäkämä, Saarikämä, Särkikämä: kehittämisohjelma. [17 s.]. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus.

KUHA, RAUNO. 2012. Kaukosen kehittämisohjelma. 20 s. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus.

KUHA, RAUNO. 2012. Hämeen kylän alueen kehittämisohjelma. 20 s. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus.

3.4. Maaseudun rakennuskiinteistöt ovat vajaakäytössä

Kuntien välillä kiinteistöjen käyttöaktiivisuudessa ei ollut suuria eroja. Suurin poikkeama oli Sallan tyhjiksi merkittyjen kiinteistöjen suuri osuus verrattuna Tervolaan ja Ranuaan. Kuntien kiinteistörekisterit näyttävät olleen päivittämättä. Ihmettelyä omistajissa herätti se, mistä tieto kiinteistön käytöstä on kunnan rekisteriin tullut. Suuri osa tavoitetuista, Ranualla 80 %, Sallassa 65,6 % ja Tervolassa 38,6 %, ilmoitti kiinteistöjen olevan käytössä vastoin rekisterissä olevaa merkintää. Kiinteistöjen yhteyshenkilöiden puhelinhaastatteluissa korostui kiinteistön omistamisen tarve loma-asuntona tai vakituksena asuntona. Kiinteistö oli usein uusien asukkaiden vakituinen asunto tai asunto, johon halutaan muuttaa eläkkeelle jäämisen jälkeen. Kiinteistöjen omistajuuden vaihdos viittaa myös siihen, että uusi omistaja voi olla suvun ulkopuolelta. Nämä havainnot tukevat ajatusta, jonka mukaan maaseudun käyttökelpoisella rakennuskannalla on yleisesti kuviteltua suurempi kysyntä. Tämä pätee erityisesti sellaisella paikoilla ja rakennuskannalla, joka täyttää kriteerit kunnon, maapohjan ja infrastruktuurin suhteen. Kaikissa kolmessa kunnassa oli nähtävissä samantyyppiset kehityssuunnat.

Harvaan asutulla maaseudulla Lapissa on voimakas hiljainen potentiaali. Käyttökelpoisten rakennusten kysyntä vahvistaa tätä potentiaalia. Maaseutu sijoittuu Lapissa tiheän matkailukeskusverkon vaikutusalueelle. Siellä on suuri määrä pienyritystä, runsas ohi virtaava asiakasmäärä ja monialaista osaamista.

Onko tyhjiä kiinteistöjä?

Kaikissa kolmessa kunnassa yli 60 % tyhjiksi ilmoitetuista kiinteistöistä osoittautui puhelinhaastattelun perusteella käytössä olevaksi. Osa oli vakituisena asuntona, osa loma-asuntona ja osa muussa käytössä. Yleinen käsitys, jonka mukaan maaseudulla on paljon tyhjiä käyttämättömiä kiinteistöjä, ei pidä paikkaansa. Tätä tulosta ei pidä sekoittaa kuntien omien kiinteistöjen vajaakäyttöön ja kuntien tyhjien kiinteistöjen potentiaaliin.

Mikä on kuntien kiinteistörekisterin tilanne?

Kuntien ylläpitämien kiinteistörekistereiden tiedot eivät monilta osin pitäneet paikkaansa. Virhellisiä tietoja oli kiinteistöjen käyttömerkinnöissä, omistuksessa ja yhteyshenkilöiden osoitteissa. Kuntien kiinteistörekisterit ovat lähinnä kuntien omaan käyttöön kokoamia aineistoja. Niitä hyödynnetään pääasiassa rakennussuunnittelussa ja rakentamisen seurannassa. Lisäksi verottaja käyttää rekistereitä hankkiessaan tietoja kiinteistöverotukseen.

Missä käytössä ovat ne kiinteistöt joiden tietoja ei voitu tarkistaa?

Huomattavaa osaa tyhjiksi merkittyjen kiinteistöjen yhteyshenkilöistä ei tavoitettu. Sallassa ja Ranualla tavoitettiin 30 % yhteyshenkilöistä ja Tervolassa 50 %. Tällöin jää todentamatta se, minkälaisessa käytössä ovat ne kiinteistöt, joiden yhteyshenkilöitä ei tavoitettu. Tästä voidaan tehdä päätelmiä ainoastaan tavoitettujen yhteyshenkilöiden vastausten perusteella. Voisi kuvitella, että joiltakin osin tarkistamatta jääneiden kiinteistöjen käyttö olisi samansuuntainen kuin tavoitetuissa.

Maaseutu asuinpaikkakuntana?

Tavoitettujen kiinteistöjen yhteyshenkilöiden puhelinhaastattelussa korostui kiinteistön omistamisen tarve loma-asuntona tai vakituisena asuntona. Kiinteistö oli usein uusien asukkaiden vakituinen asunto tai asunto johon halutaan muuttaa eläkkeelle jäämisen jälkeen. Usein asunto oli myös paluumuuton kohde tai uuden sukupolven asunto. Kiinteistöjen omistajuuden vaihdos viittaa kiinteistökaupoihin, joissa uusi asukas on suvun ulkopuolelta tullut omistaja. Nämä havainnot tukevat johtopäätöstä, jonka mukaan maaseudun käyttökelpoisilla rakennuksilla on kuviteltua suurempi kysyntä. Tämä pätee erityisesti sellaisella paikkakunnalla ja rakennuskannalla, joka täyttää kriteerit kunnan, maapohjan ja infrastruktuurin suhteen.

Maaseudun resurssien omistuksen muutos

Maatilat ovat maaseudun rakennemuutoksessa siirtyneet perinnönjaon, myynnin tai jonkin muun omistajuuden muutoksen jälkeen uudelleenlaiselle omistajaryhmälle. Suuri osa tyhjiksi merkityistä kiinteistöistä on sellaisessa omistuksessa, joka ei ole maaseutuelinkeinojen piirissä, maaseudun asukkaiden omistuksessa ja tuomassa verotuloja sijaintipaikkakunnalleen.

Kuntien toimintamalli suhteessa kysyntään ja elinkeinorakenteeseen

Kuntien elinkeinostrategiat korostavat taajama-alueen elinkeinojen kehittämistä, mutta vähemmän koko kunnan peruselinkeinorakennetta. Samoin strategioissa ei ole nähtävissä syventymistä kylärakenteeseen ja kylien elinkeinolliseen kehittämiseen niiden ja niitä ympäröivien resurssien pohjalta. Tutkimuksessa on paljastui, että maaseudulla on paljon vähäisellä käytöllä olevia rakennuksia. Käyttö on kesämökkityyppistä, vaikka rakennukset ovat alun perin olleet vakituisessa asuinkäytössä.

Lisätietoa julkaisuista:

KUHA, RAUNO. 2013. Maaseudun tyhjien rakennuskiinteistöjen harha: tyhjiksi merkittyjen rakennuskiinteistöjen tarkastelua Ranuan, Tervolan ja Sallan maaseutualueilla. MTT Raportti 119: 28 s. [pdf]

3.5. Lapin maatalouden barometri ensiaskeleissa

Maatalouden ja maaseudun yritystoiminnan merkittävä väheneminen nähdään yhtenä Lapin maaseudun uhkatekijöistä. Tässä selvityksessä kuvataan Lapin maatilojen nykytilaa, kilpailuetuja ja resursointia vuosina 2010 ja 2013 toteutettujen kyselyjen avulla. Lisäksi selvitetään viljelijöiden arvioita muutosten vaikutuksista omaan maatilayritykseen ja sen tulevaisuuden näkymiin.

Aineistona käytettiin kahta samantyyppistä poikkileikkausaineistoa, jotka kerättiin Lapin maaseutuyrityksistä vuosina 2010 ja 2013 postikyselyllä. Suuri osa vastanneita on molemmissa kyselyissä samoja, joten tätä osaa aineistosta voi käyttää paneeliaineistona ja seurata saman tilan kehitystä ajankohtien välillä. Kyselyistä muodostuu siis kolme aineistoa: 1) poikkileikkausaineisto 2010, johon vastasi 465 viljelijää, 2) poikkileikkausaineisto 2013, johon vastasi 393 viljelijää sekä 3) paneeliaineisto, jossa samat 216 viljelijää vastasi sekä vuonna 2010 että 2013. Tässä raportissa esitellään vuoden 2013 kyselyn tuloksia sekä paneeliaineiston tuloksia.

Monien tilojen taloudellinen tilanne oli melko vakaa. Monitoimisuus – tulojen saaminen monista lähteistä – oli hieman kasvanut tarkastelujaksolla. Ehkä talouden taantuman vuoksi lappilaisten tilojen suhteellinen velkaantuneisuus oli pienentynyt; velkoja oli siis maksettu pois eikä uutta oltu otettu. Investoinnit olivat usein pieniä. Etenkin kotieläintiloilla uskottiin liikevaihdon kasvavan tulevaisuudessa ja monilla tiloilla suunniteltiin investointeja myös jatkossa. Toimintaympäristön analyysissa ei ollut suuria eroja verrattuna vuoden 2010 kyselyyn. Positiivisina mahdollisuuksina nähtiin erityisesti lähiruuan arvostuksen kasvu, Pohjoismaiden ja Venäjän markkinat, matkailu- ja loma-asuminen sekä paikalliset tie- ja infrastruktuurihankkeet. Suurimpina uhkina nähtiin maaltamuutto, meneillään oleva taantuma, palveluiden keskittyminen keskuksiin sekä väestön ikääntyminen. Kotieläintilat, erityisesti lammas- ja vuohitilat, näkivät mahdollisuuksia lähiruussa. Kotieläinten hyvinvointia koskevat vaatimukset nähtiin mahdollisuutena erityisesti maito- ja muilla nautakarjatiljoilla.

Yhtenä pullonkaulana tilojen kehittämisen kannalta on lisäpellon heikko saatavuus, joka nousi esille jo vuoden 2010 kyselyssä. Erityisesti maito- ja muilla nautakarjatiljoilla oli tarvetta lisämaan ostamiseen ja/tai vuokraamiseen. Peltoa oli kuitenkin hyvin vähän saatavilla. Maksuvalmius oli käytetyn, karkean ja suuntaa-antavan mittarin mukaan useimmilla tiloilla hyvä, mutta pientä muutosta heikompaan suuntaan oli tapahtunut. Jatkossa on ennakoitavissa maksuvalmiuden osalta lisää ongelmia, esimerkiksi tukien maksun aikataulumuutosten myötä. Vaikka liikkeenjohdollinen osaaminen ja yrittäjyystaidot olivat kehittyneet positiiviseen suuntaan, monet vastaajat kokivat silti puutteita nimenomaan näissä taidoissa. Suuri osa lappilaisista pienten ja keskikokoisten tilojen viljelijöistä ei systemaattisesti seuraa tilansa taloutta. Jatkossa tilan talouden suunnitteluun ja seurantaan olisi hyvä kiinnittää aiempaa enemmän huomiota.

”Heikkona signaalina” nousi esille monien viljelijöiden kokemus vertaistuen puutteesta ja siitä, että yritysten välinen yhteistyö ei ollut sillä tasolla kuin he toivoisivat. Erityisesti pienten tilojen viljelijät kokivat vertaistuen jopa vähentyneen tarkastelujakson aikana.

Keskikokoiset tilat

Kyselyn tulosten perusteella monilla keskikokoisilla tiloilla kannattavuus, vakavaraisuus ja maksuvalmius ovat kunnossa ja yritysten toimintaedellytykset sinänsä hyvät. Kotieläinrakennusten kunto oli heikompi ja investoinnit hieman pienempiä kuin suuremmilla tiloilla. Yleisesti keskikokoisten tilojen viljelijät kokivat liikkeenjohtamiseen ja yrittäjyystaitoihin liittyvän osaamisensa heikommaksi kuin isojen tilojen viljelijät. Lisäksi tilan talouden suunnittelua ja seurantaa tehtiin vähemmän. Keskikokoisten tilojen viljelijät kokivat EU:n tukipolitiikan ja markkinatilanteen hahmottamisen vaikeammaksi kuin suurten tilojen viljelijät.

Lopettaneet tilat

Suurin osa lopettaneista oli pieniä tiloja, joilla omaa peltoa oli keskimäärin 16 ha (mediaani 11 ha) ja vuokrapellot mukaan laskettuna viljelyssä peltoa oli keskimäärin 21 ha. Metsää oli keskimäärin 81 ha. Tilat olivat siinä mielessä päätoimisia, että vain kahdella tilalla alle puolet tilakokonaisuuden liikevaihdosta tuli maataloudesta. Keskimääräinen liikevaihto (myyntitulot + tuet) oli 112 000 euroa vuonna 2009. Lähes puolet asian omaiseen kysymykseen vastanneista arvioi vuonna 2010, että tilan kannattavuus oli positiivinen, mutta että viljelijä ei ole tyytyväinen siihen. Useimmat vastanneista arvioivat, että tilalla varojen riittävyys investointien tekemiseen oli korkeintaan kohtalainen. 10 tilaa ilmoitti tehneensä edes jotain investointeja vuosina 2007 ja/tai 2009. Keskimäärin yhteenlasketun investoinnin koko oli 85 000 euroa (mediaani 25 000 euroa), mutta kahdeksalla tilalla investointi oli 35 000 euroa tai vähemmän. Kysymys tuotantosuunnitelmista toimi melko hyvänä indikaattorina tulevista muutoksista. Esimerkiksi runsaat 60 prosenttia maitotiloista arvioi, että ne eivät tulevaisuudessa enää tuota maitoa. Monet tiloista arvioivat, että jatkossa he harjoittavat nurmen tuotantoa.

Liikevaihdon kehitys ja kannattavuus

Paneeliaineistossa olleet tilat jaettiin ryhmiin vuoden 2013 päätuotantosuunnan mukaisesti. Lisäksi toteutuneita liikevaihtoja vuosilta 2007, 2009 ja 2012 korjattiin maatalouden tuottajahinta-indeksillä (2010 = 100, Tilastokeskus 2013), jotta liikevaihdosta saataisiin reaalin ja paremmin vertailtava. Tulosten mukaan maitotilojen liikevaihto oli kasvanut tarkastelujaksolla noin puolitoistakertaisesti sekä lihanauta- ja lammastiloilla lähes kaksinkertaisesti lähtötasoon verrattuna. Nurmitilojen liikevaihto sen sijaan oli supistunut reaalisilla hinnoilla noin viidenneksen. Supistuminen johtuu osittain siitä, että osa tiloista oli vaihtanut tuotantosuuntaa esimerkiksi kotieläintuotannosta nurmentuotantoon.

Suunnittelu tilatasolla

Tilojen tavoissa suunnitella toimintaansa oli varsin suuria tilakokoluokkaan liittyviä eroja. Yli puolella pienistä tiloista päätökset teki yksi henkilö, kun taas keskikokoisilla ja suurilla tiloilla päätöksentekoon osallistui kaksi tai useampi henkilö. Keskikokoisilla ja suurilla tiloilla johtaminen oli usein suunnitelmallisempaa kuin pienillä tiloilla, mutta suurella osalla tiloista esimerkiksi talouden seuranta rajoittui muutamaan kertaan vuodessa. Vastaajia pyydettiin arvioimaan, mitä mahdollisia muutostilanteita heidän tilallaan on tulossa tulevaisuudessa. Kysymyspatteriston tulokset ovat lähinnä suuntaa antavia. Etenkin pidemmällä aikavälillä niissä todennäköisesti osittain näkyvät konkreettisten suunnitelmien lisäksi yrittäjän toive- tai tavoitetila. Näin lienee etenkin sukupolvenvaihdokseen liittyvät suunnitelmien osalta. Lähiaikojen yleisimmät suunnitelmat liittyvät lisäämään hankintaan, konehankintoihin ja asuinrakennuksen peruskorjaukseen.

Harva viljelijä lähtee suunnittelemaan tulevaisuutta täysin tyhjästä, sillä aikaisemmin tehdyt päätökset vaikuttavat tulevaisuuden mahdollisuuksiin. Tulokset eivät kuvaa kaikkien lappilaisten viljelijöiden ajatuksia, vaan ne rajautuvat tähän kyselyyn vastanneisiin viljelijöihin. Tässä aineistossa suuri osa viljelijöitä suunnitteli nurmentuotannon jatkamista melko varmasti tai varmasti, seuraavaksi suurimpia toimialoja olivat urakointi, bioenergia ja porotalous.

Maitotilojen erikoistumisaste on korkea. Verrattuna edelliseen vuoden 2010 kyselyyn vastaajat olivat epävarmempia tulevaisuudestaan. Noin kolmannes vastanneista maitotiloista (n = 91) aikoi jatkaa maidontuotantoa tulevaisuudessakin melko varmasti tai täysin varmasti. Tilojen välillä oli tilakoon suhteen isoja eroja: kaikki lopettamista suunnittelevat olivat kooltaan pieniä tiloja, keskikokoisissa tiloissa oli varmasti tai melko varmasti jatkavien lisäksi epävarmoja, ja kaikki kooltaan suuret tilat aikoivat jatkaa tuotantoa.

Lisätietoa julkaisusta:

Kuha, Rauno, Rantamäki-Lahtinen, Leena, 2014 Lapin maatalous 2013, MTT Raportti 172: 57 s.

4. Toimenpide-ehdotuksia

4.1. Räättälöityjä toimenpiteitä keskikokoisille maataloille

Keskikokoiset maatilat ovat määrältään ja tuotantovolyymiltaan tärkein tilaryhmä Lapissa ja Suomessa. Huomattava osa näistä tiloista on iän tai muun syyn takia siirtymässä pois maatalouden piiristä. On tehtävä toimenpiteitä, joilla tästä muutoksesta johtuvia negatiivisia tekijöitä voidaan vähentää. On syytä kehittää tilakohtaisia toimenpiteitä, joilla työmäärä tilalla saadaan kohtuulliseksi, eri tuotantovaihtoehdot esille sekä tilan toimeentulomahdollisuudet näkyviin. Koko keskikokoisten ja pienten tilojen ryhmän tarkastelu tulee toteuttaa maakuntatasolla. Tilat luokitellaan erikseen määriteltävillä tärkeyskriteereillä useampiin ryhmiin ja lähestytään niitä tilakohtaisesti luokitteluryhmän kriteerien näkökulmasta.

4.2. Kuntien elinkeinostrategioiden sparrausta

Kuntataso on perinteisesti ollut maaseudun kehittämisessä ”heikko lenkki”. Hankkeen toimenpiteiden yhteydessä on tullut esille, että sekä maaseutupoliittisten ohjelmien viemisessä ylhäältä alas että tiedon keräyksessä alhaalta ylös on kuntien osalta aukko. Tuleekin ryhtyä toimenpiteisiin, joilla kunta voitaisiin tehokkaasti saada mukaan ohjelmakausien mukaiseen kehittämistoimintaan sekä tukemaan ja hyödyntämään maaseutupoliittisia toimenpiteitä. Ryhdytään toimenpiteisiin, joilla kehitetään malli, miten maaseutukunnat voivat tehokkaasti rekrytoida kuntataajamaa ympäröivät resurssit kuntien elinkeinojen kehittämiseen.

4.3. Barometri Lapin maataloudesta

Muutamien vuosien välein toteutettava maatilayritysten barometri tuo arvokasta tietoa Lapin maaseudun kehittämisen tueksi. Nyt toteutetuissa kyselyissä on luotu pohja muutoksen pidempiaikaiseen seurantaan ja suhdanteiden tarkasteluun. Kun lähtötilanne on tiedossa, esimerkiksi uuden ohjelmakauden toimenpiteiden vaikuttavuuden arviointi on paljon helpompaa. Osa jo tehtyjen kyselyjen aineistoista koskee asioita, jotka muuttuvat melko hitaasti. Kysely kannattaa siis toteuttaa muutaman vuoden välein. Osa kysymyksistä täytyy säilyttää samoina vertailtavuuden vuoksi, mutta kyselyissä voidaan nostaa esille myös ajankohtaisia teemoja. Viljelijäkyselyä tukisi myös alan sidosryhmille toteutettu kysely/haastattelukierros, jolloin saataisiin esille sektoriin muiden toimijoiden näkemyksiä.

4.4. Elintarvikeomavaraisuus nousuun!

Maidon- ja lihantuotannolla on pitkät perinteet pohjoisessa. Näin on myös ollut torimyyntiin ja kotitarpeen tyydyttämiseen perustuneessa avomaan puutarhatuotannossa. Maaseudun elinkeino- ja yhteiskuntarakenteiden murroksessa on perinteinen paikallistuotanto muuttunut ja puutarhatuotanto lähes loppunut. Lappi on raaka-ainetuotannolla mitattuna omavarainen ainoastaan maidon, lampaanlihan, poronlihan ja nauriin tuotannossa. Kuluttajatuotteilla mitattuna omavaraisuus täyttyy ainoastaan poronlihalla, nauriilla ja lampaanlihalla. Lappi on nollatuotantoaluetta muun muassa sianlihan ja siipikarjanlihan osalta. Molempien tuotanto onnistuisi Lapissa hyvin. Lapissa ei viljellä juuri lainkaan avomaan puutarhatuotteita. Apukan tutkimusaseman kenttäkokeissa on todettu, että niiden tuotanto onnistuu Lapissa mainiosti.

4.5. Vihreä talous tukemaan paikallisia elintarvikeketjuja

On realismia ajatella, että täysimääräiseen maataloustuotteiden omavaraisuuteen ei ole Lapissa mahdollisuutta. Tiettyyn omavaraisuusasteeseen (esim. 40 – 60 %) Lapissa menestyvien tuotteiden osalta on kuitenkin mahdollista päästä. Olemassa oleva peltomaa riittää tähän tasoon ja Lapin peltojen viljelyominaisuudet antavat tähän hyvät mahdollisuudet. Tuotantorakennetta joudutaan kehittämään uudelleen ja työ vie aikaa vuosikymmeniä. Nyt tuulta siipien alle saanut vihreän talouden todellinen toteutuminen edellyttää riittävää paikallisten elintarvikkeiden ja lähien energian tuotantoa. Tavoitteen saavuttaminen edellyttää paikallista tahtotilaa ja sitoutumista. Vihreän talouden elintarviketuotanto perustuu lyhyisiin ja paikallisiin arvoketjuihin raaka-ainetuotannossa, lähellä tapahtuvaan jalostukseen, logistiikka- ja varastointiratkaisuihin sekä paikalliseen myyntiorganisaatioon. Puhutaan paikalliseen omistukseen perustuvasta hajautetusta arvoverkosta ja agrokeskuksista tai -hubeista.

4.6. Talousrakennukset pidetään mukana elinkeinoelämässä

Lapin harvaan asutulla maaseudulla on voimakas hiljainen potentiaali, jota maaseudun käyttökelpoisten rakennusten kysyntä vahvistaa. Maaseudun hiljainen potentiaali tarkoittaa maaseudun sijoittumista tiheään matkailukeskusverkoston vaikutusalueelle, suurta määrää pienyrittäjyyttä, ohi virtaavaa asiakasmäärää ja monialaista osaamista. Nykyisellä väestökehityksellä maaseudun pienet kunnat eivät pysty omin voimin kasvattamaan alueensa elinkeinoelämää ja työpaikkojen määrää yksityisellä sektorilla sekä vastaamaan julkisen sektorin palveluhaasteeseen. Tämä onnistuu vain paikkakunnalle muualta muuttavan työväen ja yrittäjien avulla.

Viitteet

- Aalto, K. & Heiskanen, E. 2011. Kestävä ruokalautanen joukkoruokailun kestävän kehityksen edistäjänä. Kuluttajatutkimuskeskus, työselosteita ja esitelmiä 130, 48 s. Saatavana elektronisena [viitattu 10.10.2014] URL: http://www.kuluttajatutkimuskeskus.fi/files/5482/2011_130_tyoseloste_ruokalautanen.pdf.
- Ahola, M. 2014a. Henkilökohtainen tiedonanto. Sodankylän kunta.
- Ahola, M. 2014b. Uusi lähiruokamalli. Esitelmä Maa- ja metsätalousministeriön, MTT:n ja ProAgrian järjestämässä Koko Suomen vihreä talous -seminaarissa Helsingissä 6.11.2014.
- Kainuun maa- ja kotitalousnaiset 2013. Kainuulainen lähiruokaopas. ProAgria Kainuu, 53 s.
- Kiuruveden kaupunki 2014. Lähi- ja luomuruoka. Lähi- ja luomuruoka on Kiuruveden kaupungin strategisena valintana. Saatavana elektronisena [viitattu 10.10.2014] URL: <http://www.kiuruvesi.fi/Suomeksi/Tietoa-Kiuruvedesta/Lahi-ja-luomuruoka>.
- Kuha, R. 2012. Tulevaisuuden kylät: Maaseudun elinkeinoelämän mahdollisuuksien tarkastelua mikro-tason talousalueina. MTT raportti 72: 36 s. [pdf]
- Kuha, R. 2012. Ranuantien palvelukyläalue: Kivitaipale, Narkaus, Välijoki, Haukitaipale, Siikakämä, Saarikämä, Särkikämä : Kehittämishjelma. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, 17 s.
- Kuha, R. 2012. Kaukosen kehittämisohjelma. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, 20 s.
- Kuha, R. 2012. Hämeen kylän alueen kehittämisohjelma. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, 20 s.
- Kuha, R. 2012. Hautajärven alueen kehittämisohjelma. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, 20 s.
- Kuha, R. 2013. Maaseudun tyhjien rakennuskiinteistöjen harha: Tyhjiksi merkittyjen rakennuskiinteistöjen tarkastelua Ranuan, Tervolan ja Sallan maaseutualueilla. MTT raportti 119: 28 s. [pdf]
- Kuha, R., Myllylä, P., Rantamäki-Lahtinen, L. 2014. Lapin maatilat murrosvaiheessa. mtt raportti 143: 37 s. [url] [pdf]
- Kuha, R., Rantamäki-Lahtinen, L. 2014. Lapin maatalous 2013. MTT Raportti 172: 57 s.

- Lapin liitto 2013. Työpaikat toimialoittain Lapin seutukunnissa kunnittain 2011. Alkuperäinen lähde: Tilastokeskus/ Tilastotietokanta "Elinkeinorakenne ja työssäkäynti". Saatavana elektronisena [viitattu 7.11.2014] URL: <http://www.lappi.fi/lapinliitto/194>.
- Mäkipeska, T. & Sihvonen, M. 2010. Lähiruoka, nyt! Trendistä markkinoille. Sitran selvityksiä 29, 79 s.
- Määttä, S. & Törmä, H. 2012a. Hämeen ruoantuotannon aluetaloudellisen vaikuttavuuden selvitys. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti. Raportteja 90. Saatavana elektronisena [viitattu 21.10.2014] URL: http://www.helsinki.fi/ruralia/asiantuntijapalvelut/ytp_fin/pdf/Raportteja90.pdf.
- Määttä, S. & Törmä, H. 2012b. Keski-Suomen ruoantuotannon aluetaloudellisen vaikuttavuuden selvitys. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti. Raportteja 93. Saatavana elektronisena [viitattu 4.10.2014] URL: http://www.helsinki.fi/ruralia/asiantuntijapalvelut/ytp_fin/pdf/Raportteja93.pdf.
- Määttä, S. & Törmä, H. 2012c. Varsinais-Suomen ruoantuotannon aluetaloudellisen vaikuttavuuden selvitys. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti. Raportteja 89. Saatavana elektronisena [viitattu 7.10.2014] URL: http://www.helsinki.fi/ruralia/asiantuntijapalvelut/ytp_fin/pdf/Raportteja89.pdf.
- Määttä, S., Törmä, H., Virtanen, P., Hyyryläinen, T. & Pylkkänen, P. 2012. Kouvolan seudun elintarviketalouden vaikutukset alueeseen ja työllisyyteen. Nykytilanne ja alustavat lähtökohdat kehitysvisionille. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti, Raportteja 86. Saatavana elektronisena [viitattu 15.10.2014] URL: www.helsinki.fi/ruralia/asiantuntijapalvelut/regfin.htm, 38 s.
- Määttä, S., Väisänen, H.-M. & Törmä, H. 2013. Julkisten keittiöiden paikallisten elintarvikeostojen aluetaloudelliset vaikutukset. Tarkastelussa Etelä-Savon maakunta. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti, Raportteja 101, 36 s.
- Puoskari, S., Wuori, O., Korhonen, K. & Muilu, T. 2013. Lähiruoan lisääminen kuntien julkisissa hankinnoissa Kainuussa ja Pohjois-Pohjanmaalla. MTT Raportti 99, 106 s.
- Sodankylän kunta 2014. Sodankylän kuntastrategia 2014 – 2020, 18 s. Saatavana elektronisena [viitattu 10.10.2014] URL: http://www.sodankyla.fi/media/tiedostot/2014-04-14_kuntastrategia_2014-2020.pdf.
- Syyrakki, S. 2009a. Ostajan opas, Paikallisuokaa omalta talousalueelta. Finnish Consulting Group, koulutus ja konsultointi, 64 s.
- Syyrakki, S. 2009b. Päättäjän opas, Lähiuottajat ja kunnalliset ruokapalvelut. Finnish Consulting Group, koulutus ja konsultointi, 36 s.
- Syyrakki, S. 2009c. Yrittäjän opas, Yhteistyö ja lähiruoan markkinointi ammattikeittiölle. Finnish Consulting Group, koulutus ja konsultointi, 56 s.
- Tossavainen, H., Kuosmanen, L. & Niemitalo, V. 2010. Lähiruoan käyttö pohjoissavolaisissa kunnissa. Sisä-Savon seutuyhtymä, Elinkeino- ja kehittämispalvelut, Elintarvike-Futura -hanke. 20 s.
- Vaalan kunta 2014. Vaala on luomu- ja lähiruokapitäjä. Saatavana elektronisena [viitattu 10.10.2014] URL: http://www.vaala.fi/sivu/fi/tyo_ja_elinkeinot/luomu-ja_lahiruoka/.
- Viitaharju, L., Määttä, S., Hakala, O. & Törmä, H. 2014. Työtä ja hyvinvointia! Lähiruoan käytön aluetaloudelliset vaikutukset Suomen maakunnissa. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti, Raportteja 118, 240 s.
- Vänttinen, R. & Korpi-Vartiainen, J.-P. 2010. Lähiruoan käyttö julkisen sektorin ammattikeittiöissä, Ruokatuotantosektorin aluetaloudellinen hyöty Pohjois-Savossa. Sisä-Savon seutuyhtymä, Elinkeino- ja kehittämispalvelut, Lähiruoan käyttö julkisen sektorin ammattikeittiöissä. Lähiruoan käyttöön vaikuttavan päätöksentekoprosessin analysointia julkisen sektorin ammattikeittiöissä Suomenjoella, Kiuruvedellä, Kuopiossa ja Juankoskella -hanke. 54 s.

luke.fi

Luonnonvarakeskus
Viikinkaari 4
00790 Helsinki
puh. 029 532 6000